

його відновлення, розрахунок компенсації, суб'єктів, які відповідають за надання компенсації, відбудову пошкодженого житла чи надання заміни зруйнованого або пошкодженого житла. Окрім житла, варто врегулювати питання відшкодування вартості втраченого під час бойових дій рухомого майна. Серед питань, які потребують нагальної правової регламентації, варто назвати визначення правового режиму на окупованих територіях, наслідки правочинів, укладених під час окупації, при відповідній деокупації таких територій. Нез'ясованими в контексті цивільного права залишаються повноваження органів місцевого самоврядування на окупованих територіях. Нагальне вирішення вказаних питань шляхом їх чіткої цивільно-правової регламентації сформує необхідне правове поле для забезпечення невід'ємних конституційних прав населення держави.

Список бібліографічних посилань:

1. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9–16.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
3. Клименко О. Правова природа та розвиток інституту реквізиції в праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. № 91. С. 56–59.

УДК 347.63

Світлана Сергіївна БИЧКОВА,

доктор юридичних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8227-2127>;

Тетяна Романівна ФЕДОСЄВА,

доцент кафедри приватного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1521-2922>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Продовження роду завжди було на порядку денному у людини. Проте, на жаль, не всі можуть здійснити своє право на материнство/батьківство природнім шляхом внаслідок об'єктивних причин. Розвиток медицини дозволив виправити таку ситуацію, тому в

останні роки все частіше застосовуються допоміжні репродуктивні технології (далі – ДРТ). Хоча до них звертаються не тільки з медичних показників, а й з огляду на різноманітні суб'єктивні фактори.

На сьогодні практика звернення до ДРТ є достатньо поширеною в усьому світі. І Україна в цьому питанні не стала винятком. Проте такі значні досягнення у відповідній сфері поки не знайшли належної правової підтримки у вітчизняному законодавстві. Але законодавець певною мірою намагається слідкувати за змінами у суспільному житті нашої держави і врегульовувати відносини, що цього вимагають [1, с. 208].

В умовах воєнного стану питання правової регламентації застосування ДРТ набуває нового окрасу, оскільки, зокрема, не всі медичні заклади можуть виконати взяті на себе зобов'язання, продовжити заплановані процедури і маніпуляції, втрачаються внаслідок постійної міграції населення, окупації зв'язки між окремими особами (наприклад, подружжям і сурогатною матір'ю), частішають смертельні випадки.

Зупинімося на проблемах державної реєстрації народження дитини і визначення її походження при сурогатному материнстві.

Адже відповідна процедура зумовлює офіційне визнання і підтвердження державою фактів народження фізичної особи та її походження, а отже, підтверджує материнство/батьківство.

Згідно із ч. 2 ст. 123 СК України у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування ДРТ, батьками дитини є подружжя.

Але і в мирний час із застосуванням цієї норми не завжди було все просто. Так, інколи сурогатні матері відмовлялися віддавати дитину подружжю, з яким було укладено договір, інколи відділи ДРАЦС в Свідоцтві про народження дитини зазначали як матір жінку, яка народила дитину за договором про надання послуг сурогатного материнства. За таких умов подружжю-замовникам доводилося звертатися до суду за захистом своїх прав та інтересів.

Наприклад, у листопаді 2014 р. позивач ОСОБА_6 звернувся до суду із позовом про оспорювання материнства, виключення відомостей з актового запису. В обґрунтування своїх вимог позивач вказав, що відповідно до Свідоцтва про народження дитини ОСОБА_7, виданого Відділом ДРАЦС по м. Харкову ХМУЮ 08.09.2011 року, матір'ю цієї дитини записана відповідачка ОСОБА_4, батьком – громадянин Французької Республіки ОСОБА_6. Проте, ОСОБА_4 не є генетичною матір'ю народженого нею ОСОБА_7, оскільки є лише його сурогатною матір'ю, а відтак вона виносила та народила біологічно чужу їй дитину.

07.12.2010 р. між позивачем ОСОБА_6 та відповідачкою ОСОБА_4 був укладений договір про виношування дитини, предметом якого було надання останньою, як сурогатною матір'ю, за плату послуг, пов'язаних із застосуванням штучного запліднення та імплантації ембріона в порядку та на умовах, передбачених нормами сімейного законодавства та Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Рішенням Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27.01.2015 р. у задоволенні позовних вимог ОСОБА_6 відмовлено. Рішенням Апеляційного суду Харківської області від 25.06.2015 р. позов ОСОБА_6 до ОСОБА_4 було задоволено в повному обсязі [4].

Хоча слід обмовитися, що звертатися до суду за підтвердженням факту материнства/батьківства при народженні дитини сурогатною матір'ю доводиться не лише за наявності порушень прав та інтересів замовників цієї послуги.

Наприклад, громадяни ФРН ОСОБА_1 і ОСОБА_2 звернулися до суду із заявою про встановлення факту родинних відносин з донькою ОСОБА_3, яка має генетичну спорідненість із подружжям і народилася у результаті застосування ДРТ методом сурогатного материнства. Попри те, що 19.02.2021 р. Печерським районним у місті Києві відділом ДРАЦС Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) видано свідоцтво про народження, у якому подружжя записано батьками дитини, звернення з такою заявою до суду обумовлене спеціальним для ФРН порядком реєстрації батьківства щодо дітей, народжених шляхом сурогатного материнства за кордоном. Відповідно до законодавства цієї держави, для оформлення батьківських прав заявників з урахуванням забезпечення якнайкращих інтересів дитини, необхідним є рішення компетентного суду України, яке б встановлювало юридичний факт батьківства заявників стосовно їх дитини [5].

В умовах введення в Україні воєнного стану проблемних питань, що пов'язані із сурогатним материнством, побільшало. Як приклад вказується на втрату зв'язку сурогатних матерів зі своїми агентствами, перебування їх у місцях, де відбуваються бойові дії, на відмову сурогатних матерів виїхати за межі України через небажання розлучатись із своїми чоловіками, виїзд до країн, де сурогатне материнство є незаконним, виїзд закордон без документів щодо сурогатного материнства тощо [2]. Також законодавством України не вирішено питання визначення походження дитини, народженої від сурогатної матері, у разі смерті подружжя, чий ембріон був перенесений в її організм.

Повертаючись до проблем державної реєстрації, звернімо увагу на документи, які потрібно надавати для реєстрації дитини, народженої

жінкою у результаті застосування ДРТ: при поданні заяви подружжя, яке дало згоду на перенесення ембріону, одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідченою, а також довідка про генетичну спорідненість батьків (матері чи батька) з плодом (п. 11 Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України 18.10.2000 р. № 52/5, у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24.12.2010 р. № 3307/5).

Без огляду на проблеми воєнного стану, слід зазначити, що не зрозуміло, навіщо отримувати згоду сурогатної матері на запис подружжя батьками дитини. Адже у процитованій вище ч. 2 ст. 123 СК України чітко визначено подружжя як батьків відповідної дитини. Крім того, між подружжям і жінкою, яка погоджується виконати роль сурогатної матері, укладається договір, що є підтвердженням надання відповідних послуг.

Варто погодитися, що в Україні забезпечується пріоритет інтересів дитини та подружжя, що є генетичними батьками дитини, перед інтересом сурогатної матері [3, с. 47]. Але наявність вимоги щодо надання згоди сурогатної матері на запис подружжя батьками дитини, вважаємо, зайвим і таким, що створює підстави для зловживання з боку сурогатної матері у подальшому (вона може відмовитися надавати таку згоду, відкликати свою згоду, якщо її було надано одночасно із укладенням договору, також вона може почати маніпулювати задля отримання додаткових благ від подружжя тощо).

У сучасних реаліях надати вищевказані документи може виявитися неможливим і з інших причин, адже не у всіх нотаріальних округах вчиняються нотаріальні дії, не у всіх сільських населених пунктах є уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування, які можуть засвідчити справжність підпису; сурогатна матір може померти раніше, ніж встигне надати зазначену згоду. Так само достатньо важко на сьогодні провести генетичну експертизу при відсутності документів у подружжя із медичного закладу, який забезпечував застосування ДРТ. Адже такий заклад може бути знищений (згадаємо обстріляний приватний пологовий будинок «Адоніс» у селищі Бузова Києво-Святошинського району [7], зруйнований пологовий будинок № 2 у Маріуполі [6] тощо), може виявитися недоступним або незбереженим його архів із медичною документацією та ін.

Звичайно, залишається можливість підтвердити факт батьківства/материнства подружжя, яке скористалося послугами сурогатної матері, у судовому порядку. Але і суди не можуть на сьогодні повною мірою забезпечувати розгляд судових справ.

Усе це жодним чином не сприяє забезпеченню не тільки прав та інтересів сурогатної матері й подружжя, яке уклало із нею договір, а також якнайкращих інтересів дитини. Адже відсутні підстави для її передання подружжю без внесення даних про них як батьків у актовий запис про народження або отримання ними рішення суду про встановлення факту родинних відносин подружжя із дитиною.

Отже, в умовах воєнного стану мають місце умови, зумовлені таким правовим режимом, за яких звичне функціонування органів та осіб, пов'язаних із державною реєстрацією актів цивільного стану, розглядом судових справ, зокрема, щодо реєстрації народження дитини і визначення її походження при застосуванні ДРТ, визнання батьківства/материнства, не завжди є можливим.

А тому внесення змін до законодавства, встановлення обмежень у надані окремих адміністративних послуг, спеціальних правил функціонування уповноважених органів та посадових осіб мають здійснюватися з урахуванням якнайкращих інтересів дитини та з огляду на обов'язок держави створити належні умови для здійснення права на материнство та батьківство, забезпечення охорони та захисту прав матері та батька, що передбачено ч. 2 ст. 5 СК України.

Список бібліографічних посилань:

1. Bychkova Svitlana S., Bilianska Nataliia V., Fedosieieva Tetiana R. Implementation of the Right to Inheritance: Problems of Theory and Practice. *Global Journal of Comparative Law*. 2021. Vol. 10. Issue 1-2. P. 203–220. URL: https://brill.com/view/journals/gjcl/10/1-2/article-p203_203.xml.

2. Coles Isabel. Ukraine is a world leader in surrogacy, but babies are now stranded in a War Zone. *The Wall Street Journal*. March 12, 2022. URL: <https://www.wsj.com/articles/ukraine-is-a-world-leader-in-surrogacy-but-babies-are-now-stranded-in-war-zone-11647081997?fbclid=IwAR1WLY2-YkzJXKV8PDLrOaTQIGMmxAJnOE15ngShWEEvFveZOI6R-EwwW8>.

3. Венедіктова І. Реалізація і захист інтересів осіб у репродуктивних правовідносинах. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 46–50.

4. Рішення Апеляційного суду Харківської області від 25.06.2015 р. у справі № 645/9412/14-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/45897523>.

5. Рішення Макарівського районного суду Київської області від 02.07.2021 р. у справі № 370/1444/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/98063149/>.

6. Російські окупанти обстріляли пологовий будинок у Маріуполі: багато поранених і вбитих жінок (фото, відео). *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/rosiyski-okupanti-obstrilyali-pologoviy-budinok-u-mariupoli-2003839.html>

7. У Київській області російські окупанти обстріляли пологовий будинок та реабілітаційний центр. *TCH*. URL: <https://kyiv.tsn.ua/u-kiyivskiy-oblasti-rosiyski-okupanti-obstrilyali-pologoviy-budinok-ta-reabilitaciy-niy-centr-1992757.html>.